

In dienst van de toekomst

Diesoratie uitgesproken door

W.A. Wagenaar

Bij gelegenheid van de 425e verjaardag
van de Universiteit Leiden
op vrijdag 9 juni 2000

Excellenties, geachte aanwezigen,

Een ezel stoot zich in't gemeen niet tweemaal aan dezelfde steen. Het schijnt een oude wijsheid te zijn, die men vrijwel identiek geformuleerd aantreft in het Frans, Duits en Engels, maar ook bij Cicero en in het oud-Grieks. De voorkeur voor de ezel, waar toch best een paard, een hond, een muis of een vlo had kunnen staan, moet worden verklaard uit de gemeenschappelijke aanname dat de ezel het stomste dier is. En als zelfs de ezel niet zó dom is, hoe dom moet dan de mens niet zijn, die zich voortdurend aan dezelfde steen lijkt te stoten. Deze gedachte is door Vondel onder woorden gebracht:

Een ezel stoot maer eens zich aen den zelve steen.
De mensch wel zevenmael, en denckt niet om zijn been.¹

Wat er kennelijk misgaat bij mensen, bespreken wij later. Eerst de ezel.

Drie representaties bij ezels en anderen

Hoe slaagt de ezel, ondanks zijn spreekwoordelijke domheid, erin zich maar eenmaal aan dezelfde steen te stoten? Er moet ergens in het hoofd van de ezel, of voor sommigen: het cognitieve systeem van de ezel, een representatie aanwezig zijn die hem op het juiste moment het goede gedrag laat vertonen. Ik kan me in principe drie soorten representaties voorstellen die dit effect hebben:

1. Pas op! Hier niet lopen!
2. Pas op! Hier niet lopen, want er ligt een steen!
3. Pas op! Hier niet lopen, want afgelopen zondag heb ik mij hier aan een steen gestoten!

De eerste representatie veronderstellen wij aanwezig in ongeveer ieder levend wezen. Uit eigen ervaring, of door over generaties geaccumuleerde ervaring, heeft het individu een gedragspatroon verkregen dat de overleving ondersteunt. Het levende organisme hoeft alleen maar op de een of andere manier de regel in de vorm van gedrag te reproduceren, zelfs zonder dat de regel als zodanig - door hem, haar of het - formuleerbaar is. Het gaat in wezen om een betrouwbare associatie tussen de situatie waarin het individu zich bevindt, en het gedrag dat daarbij past. In die associatie is de ervaring die haar heeft veroorzaakt, niet meer terug te vinden. Ongeveer een gehele eeuw leerpsychologie heeft zich met dit soort regels beziggehouden, of beter: heeft het leren van dit soort regels in primitieve proefopstellingen gebruikt als model voor het leren in het algemeen.

¹ Leeuwendaelers, vs 767.

De tweede representatie zou je kunnen beschouwen als het model van een nogal simpele opvoeding en instructie. Mama zegt: “Je moet niet langs dat weggetje lopen, want daar liggen stenen.” En zie, het brave kind, zonder ooit die stenen zelf te hebben gezien, loopt inderdaad nooit meer langs dat weggetje. In het moderne, activerende, onderwijs geloven we dat het zin heeft om het kind die stenen zelf te laten ontdekken, eventueel in een werkgroep of via ICT, in ieder geval zonder zichzelf te beschadigen, maar toch zo dat de feitelijke herinnering aan die stenen geactiveerd kan worden op het moment dat het kind dat gevaarlijke weggetje wil betreden. De eerste toepassingen van die methodiek vinden wij in de bijbelse gelijkenissen, de fabelliteratuur, bij onze alumnus Hieronymus van Alphen, bij Struwwelpeter en de gehele daarop volgende Struwwelpetriade. Het gaat er steeds om het geheugen van de leerling te voorzien van een concrete gebeurtenis, waarbij een ander zich aan die steen heeft gestoten. Ik kan het niet nalaten te beschrijven hoe ik als kind heb geleerd dat je van projectieschermen moet afblijven. Wij hadden thuis een oprolbaar scherm, dat alleen door mijn vader mocht worden bediend, met het argument dat Professor W., mijn vaders geliefde leermeester, eens een scherm had opgerold zonder te merken dat er een mug op zat. De bloedvlek van de overvolle en geplette mug kon nooit meer worden verwijderd. “Dus, Willem Albert, weet met welke oerkrachten je wordt geconfronteerd als je een scherm oprolt, aangezien zelfs Professor W. daartegen niet bestand was”. Ik heb het nooit meer vergeten. Wees niet als de onrechtvaardige pachters; wees niet als de raaf, die door te luisteren naar de vleierij van de vos zijn kaas verloor; wees niet als Paulientje met de lucifers, wees niet als Professor W. Het was dan ook niet ongebruikelijk dat kinderen dergelijke geschiedenissen woordelijk uit het hoofd moesten leren; helaas wel volgens het stamp-model van de klassieke leertheorie, zodat niet gegarandeerd was dat kinderen een levensles leerden, in plaats van alleen maar een tekst.

Maar het gebruik van concrete instanties als voorbeelden brengt mij wel direct naar de derde representatie: “Pas op! Want hier heb ik mij afgelopen zondag aan een steen gestoten”. Het verschil met de eerste representatie maakt op een schrijvende wijze duidelijk wat de kloof is tussen het traditionele psychologische leeronderzoek, en het al even traditionele geheugenonderzoek. In het leeronderzoek wordt de herinnering aan de gebeurtenis op de afgelopen zondag niet aanwezig geacht, of zelfs ontkend. In het geheugenonderzoek wordt die herinnering juist voor 100% toegankelijk verondersteld; of beter: wordt het geheugen de functie toegeschreven om die herinnering voor 100% toegankelijk te houden. Wanneer het geheugen daar niet in slaagt, heeft het een *fout* gemaakt. Van de drie representatiemodellen is daarom het derde wel het allerwonderlijkste: de gedachte dat het geheugen ervoor dient om alles te onthouden, is immers even onpraktisch als ver verwijderd van de praktijk. Het is onpraktisch omdat een dataopslag met onbewerkte gegevens waarvan de consequenties voor het eigen gedrag telkens weer gereconstrueerd moeten worden, in gevallen van levensbelang weinig voordeel biedt boven het aanleren van stimulus-response relaties. Het is

ver verwijderd van de praktijk, omdat eeuwen van geheugenonderzoek nu toch wel afdoende hebben aangetoond dat het geheugen zich eenvoudigweg *niet* bezighoudt met alles te onthouden. We kunnen wel doorgaan met dat fout te noemen, maar langzamerhand is het toch wel tijd om ons af te vragen hoe het orgaan dat waarschijnlijk meer dan welk orgaan ook heeft bijgedragen tot de overleving van de menselijke soort, zo vol met gebreken zou kunnen zitten.

Het geheugen is er niet om het verleden te onthouden

De gedachte is niet onlogisch. Het oog is het orgaan dat alles ziet; het oor is het orgaan dat alles hoort; het geheugen is het orgaan dat alles onthoudt. Maar van mijn Britse collega Allan Baddeley heb ik geleerd dat je bij de bestudering van een psychologisch verschijnsel altijd eerst moet vragen: “Waar is het voor?” Wat zouden wij hebben aan een orgaan dat alles onthoudt? De bedoeling van onthouden kan toch niets anders zijn dan ons gedrag beter aan te passen bij de eisen die onze omgeving ons stelt? Mijmeren over het verleden is wel mooi, maar als intussen het land om ons heen overstroomt, of de buurt ontploft, is het toch maar beter dat we een snel-toegankelijke representatie hebben van het gedrag dat op dat moment vereist is. Het geheugen is er niet voor om het verleden te representeren, maar om ons gedragsrepertoire aan te passen bij situaties die wij in de toekomst mogen verwachten. Of korter: het geheugen representeert niet het verleden, maar de toekomst. Het verleden vergeten is geen fout; niet aan de toekomst aangepast zijn: dat is pas een fout!

Het kan zijn dat deze gedachte enigszins als een schok bij u aankomt; we *weten* immers dat het geheugen er is om het verleden te herinneren? Ik wil u dan voorhouden dat uw denkbeelden over de functie van het geheugen zijn gevormd door psychologen van de afgelopen eeuw, die erin zijn geslaagd hun denkbeelden te laten indalen in het haast genetisch overgedragen westerse gedachtengoed. De samenleving kan niet anders dan weerspiegelen wat de denkers hebben gedacht. En het is tamelijk lastig om zulke gedachten weer uit te bannen, zelfs al weet iedereen uit de dagelijkse ervaring dat wij zeer goed kunnen leven met een geheugen dat het verleden niet adequaat representeert. Het geheugen is geen fototoestel, geen bandrecorder, geen videocamera, geen scanner met een daaraan verbonden computernetwerk. En niet omdat het geheugen veel ruimer is, of gebruik maakt van andere modaliteiten en representaties; maar omdat het een andere *functie* heeft. Het geheugen is de belangrijkste psychologische functie in dienst van de toekomst.

De duidelijkste stap op het verwarrende pad waarop het geheugen wordt beschouwd als fototoestel of bandrecorder, werd gezet door de negentiende-eeuwse onderzoeker Hermann Ebbinghaus² die in tal van ingenieuze experimenten vastlegde hoe goed het geheugen in staat is het verleden vast te houden. Zijn benadering was die van de psy-

² Ebbinghaus, H., 1885. *Über das Gedächtnis*. Leipzig: Verlag Von Duncker & Humblot.

chofysica, dat is de wetenschap die zich bezighoudt met de relatie tussen fysische prikkels en de daaruit resulterende psychologische gewaarwordingen. Deze benadering was met succes toegepast op oog en oor, dus waarom niet, volgens de eerder gememoreerde logica, ook op het geheugen? Het probleem was ook niet de psychofysische benadering, maar de premisse van de aan het geheugen toegedachte functie. De vraag in hoeverre het geheugen gedragsaanpassing faciliteert had evengoed op een psychofysische manier bestudeerd kunnen worden, maar kwam helaas niet aan de orde. Dat kon ook moeilijk, want Ebbinghaus had besloten het geheugen te onderzoeken met behulp van abstract materiaal: losse lettergrepen, geplaatst in een willekeurige volgorde. De reden was dat het gebruik van betekenisvol materiaal haast onvermijdelijk zou leiden tot een contaminatie tussen allerlei psychologische functies, zodat het geheugen als zodanig niet onderzocht kon worden. U herkent wellicht dezelfde premisse: juist de verbinding met andere functies bepaalt het zinvolle gebruik van het geheugen. Beperking tot een situatie waarin het geheugen alleen nog maar een met zinloze leerstof gevuld verleden kan representeren leidt vanuit de premisse regelrecht tot de conclusie dat het geheugen niet zo goed werkt en ons voortdurend fouten laat maken. Deze kritiek is gedeeltelijk al in 1931 geformuleerd door Sir Frederick Bartlett³, die dan ook echte verhalen gebruikte om het geheugen te testen. Hij bekeek vooral hoe die verhalen in de loop van de tijd veranderen, maar hij kwam helaas niet toe aan de vraag hoe zulke machinaties van het geheugen dienstbaar kunnen zijn aan het functioneren van mensen in een realistische omgeving. Hoewel, wat is eigenlijk een realistische omgeving?

Het geheugen van de ooggetuige

Vanaf hier wil ik een grote stap maken naar een realistische omgeving die wonderwel past bij de merkwaardige opvatting dat het geheugen ertoe dient het verleden te representeren: de omgeving van de ooggetuige. De ooggetuige wordt gevraagd in de rechtszaal een zo betrouwbaar mogelijk verslag van vroegere ervaringen te presenteren. Die omgeving voor het functioneren van het geheugen is realistisch, in de zin dat zij echt voorkomt. Zij is tegelijk ook uitermate onrealistisch, omdat het vrijwel zeker is dat de ontwikkeling van de mens als intelligent wezen zelden een dergelijk vermogen vereiste. Ik begin met een eenvoudig voorbeeld. Het zontje van Mevrouw X. is voor het huis bij een verkeersongeluk betrokken geraakt. Hij is het huis binnengedragen, de dokter is gewaarschuwd, die belooft onmiddellijk te komen. Het wachten duurt in zo'n geval erg lang. Wanneer drie jaar later blijkt dat de jongen door een bloeding een blijvende beschadiging in zijn psychologisch functioneren heeft opgelopen, komt het verwijt dat de dokter er drie kwartier over had gedaan om ter plaatse te verschijnen. Als hij eerder was gekomen was de blijvende schade niet opgetreden. Het gaat mij niet om de misschien wat dubieuze als-dan redenering, maar om de herinnering aan de tijdstippen waarop het een en ander is gebeurd. De arts stelt dat

³ Bartlett, F.C., 1932. **Remembering**. Cambridge: Cambridge University Press.

hij binnen 25 minuten aanwezig was, en dat is in de grote stad waar dit alles zich afspeelde, voor een praktijkwaarnemer die onbekend is in de buurt van de getroffen familie, niet overdreven lang. Na acht jaar wordt een eis tot schadevergoeding voor de rechter gebracht, en word ik gevraagd de rechter voor te lichten over de nauwkeurigheid van de herinnering aan tijdstippen na een verloop van drie, c.q. acht jaar. Het is evident dat de rechter voor de vaststelling van tijdstippen niets anders heeft dan de verklaringen van getuigen. Het is ook gegeven dat de rechter er in principe van uit gaat dat getuigen in staat zijn verslag uit te brengen over feiten en omstandigheden welke zij zelf waargenomen of ondervonden hebben, zoals het Wetboek voor Strafvordering het formuleert. Dat uitgangspunt veronderstelt een min of meer objectief registrerend waarnemingssysteem en geheugen. Maar waarom zouden mensen precieze tijdstippen van gebeurtenissen in hun geheugen opbergen?

Wanneer ik met de trein naar Leiden kom, en eens een keer in Woerden instap in plaats van in Vleuten, is het verstandig om goed te onthouden hoe lang de autoreis van huis naar Woerden duurt, want dan kan ik in het vervolg daarmee rekening houden. Zo'n geheugenopslag is functioneel, omdat die toekomstig gedrag faciliteert. Observatie van de wachttijd tot aan de aankomst van de dokter is daarmee niet vergelijkbaar; je observeert niet de klok om in toekomstige gevallen te weten hoeveel vóór het ongeluk je vast moet beginnen de dokter te waarschuwen. Hetzelfde geldt voor de dokter: hij kan niet gebruik maken van observaties om het juiste aantal minuten voordat de waarschuwing binnenkomt vast op weg te gaan naar het toekomstige slachtoffer. Voor beide partijen geldt dat een precieze tijdwaarneming op het moment van de waarschuwing niet erg zinvol was.

Het is denkbaar dat er omstandigheden waren waardoor toch een tijdstip onomstotelijk vaststaat. Bijvoorbeeld, wanneer het ongeluk plaatsvond vlak voor het begin van het acht-uur journaal. Maar dan zijn we bezig met een reconstructie via een tijdmartering die in een geheel andere context zinvol was: we observeerden de tijd om het nieuws niet te missen. Het spreekt vanzelf dat in deze zaak ongeveer alle getuigen hebben verklaard dat ze heel nauwkeurig op de klok hebben gekeken, en op welke klok, en hoe precies gelijk al die klokken wel liepen, en hoe ze zich juist dat kijken op de klok nog zo goed herinneren. Maar hier doet zich het probleem voor dat we de hele dag op klokken kijken. De waarneming is van belang voor een kort moment; al die observaties in het geheugen bewaren is niet erg functioneel. De herinnering aan klok kijken is in het algemeen daarom niet zeer krachtig. En als we al herinneringen hebben aan klok kijken, is er een grote kans dat die herinneringen na drie of acht jaar hun verbindingen met specifieke dagen of gebeurtenissen verliezen.

De functionele betekenis van het geheugen is in zo'n geval geheel anders. Wanneer het geleidelijk gaat dagen dat het kind blijvende schade heeft opgelopen, komen de waarom-vragen over de tijdstippen en het tijdverloop. De reconstructie van de

gebeurtenissen die dan plaats vindt, zal zeker in het geheugen terecht komen, omdat die reconstructie is bedoeld voor toekomstig gebruik. Vele toen-aanwezigen kunnen hun bouwsteen aan die reconstructie bijdragen, zodat tenslotte een weergave van de feiten ontstaat waarover iedereen het roerend eens is. Behalve dan de wederpartij: de huisarts en degenen die met hem in een soortgelijk reconstructieproces zijn verzeild geraakt, maar op een geheel andere herinnering uitkomen.

Kennis over bronnen van kennis

U zult mij tegenwerpen dat mensen heel goed het verschil weten tussen een reconstructie en een oorspronkelijke herinnering. Maar op dat punt moet ik u teleurstellen. Er is juist een overmaat van onderzoek dat aantoonde dat de *bron* van onze kennis over het verleden niet medebewaard wordt. Wat we zelf beleven, wat anderen daarover zeggen, wat anderen over hun eigen belevenissen vertellen, het lijkt allemaal in één grote smeltpot te gaan, waaruit een representatie wordt gebrouwen die ons toekomstige gedrag kan ondersteunen. Het is niet nodig om zelf over de steen te struikelen. Als anderen ons kunnen doen geloven dat we er al eens over gestruikeld zijn, is dat ook al voldoende. Een echte ezel struikelt in 't gemeen eerst zelf één keertje over iedere steen, maar een slimmer wezen spiegelt zich aan een ander! In een onderzoek dat ik met mijn collega's Crombag en Van Koppen publiceerde⁴, werd beschreven hoe wij de meerderheid van onze studentenpopulatie konden doen geloven dat zij de crash van de Boeing 747 in de Bijlmermeer op de televisie hadden gezien, en dat zij aan de herinnering daaraan betrouwbare verklaringen over puur visuele details konden ontlenuen. Bijvoorbeeld: brandde het vliegtuig al voordat het de flat raakte? Op het moment dat ik deze vraag stel, wek ik ook in uw hoofden een visuele representatie van die crash op, die u gedeeltelijk zelf hebt vervaardigd, en waarvan u later de oorsprong niet meer geheel kunt achterhalen. Dat beeld is een reconstructie, en geen weergave van het door u waargenomen verleden. Maar het is geen geheugenfout, zoals klassieke geheugenonderzoekers en mogelijk de rechter zouden menen; het is het product van een uiterst nuttige geheugenfunctie, namelijk om duidelijke afbeeldingen te maken op grond van een verbale input, met het oog op toekomstig gebruik.

Terug naar de herinnering aan de komst van de dokter. De discussie over het tijdstip waarop de dokter is gewaarschuwd, en het tijdstip waarop hij arriveerde, gaat noodzakelijkerwijs gepaard met een constructie van beelden, die gemengd worden met de visuele herinneringen van oudere datum, en mogelijk ook met herinneringen aan andere gelegenheden waarbij er op de klok werd gekeken. De getuigen kunnen dat niet meer uit elkaar pluizen, de deskundige kan het ook niet, en zelfs de rechter kan het niet. De vraag hoe in deze zaak na acht jaar de herinneringen aan tijdstippen

⁴H.F.M. Crombag, W.A. Wagenaar & P.J. van Koppen, 1996. Crashing Memories and the Problem of 'Source Monitoring'. *Applied Cognitive Psychology*, 10, 95-104

geïnterpreteerd moeten worden, is slechts op één manier te beantwoorden: in het licht van het gebruik dat van de herinneringen wordt gemaakt. De twee partijen herinneren zich de tijdstippen geheel verschillend, maar geen van de twee maakt een fout. Integendeel, de herinneringen helpen beide partijen maximaal een samenhangende representatie te bereiken van het ongeluk en wat er daarna in acht jaar is gebeurd. Die samenhangende representatie faciliteert doelgericht gedrag in de toekomst.

Ben ik een post-modernist?

Sommigen zullen in mijn betoog een vorm van postmodernisme menen te herkennen: er is geen werkelijkheid, er zijn slechts verhalen over de werkelijkheid, de verhalen *zijn* de werkelijkheid, en alle verhalen die voldoen aan de eisen die je aan goede verhalen mag stellen, representeren gelijkwaardige werkelijkheden. Herinneringen zijn ook zulke verhalen, afkomstig van waarnemingen, ondervindingen, reconstructies, mededelingen van anderen, die beoordeeld moeten worden naar hun functionaliteit voor toekomstig gedrag, niet naar hun relatie met historische gebeurtenissen in het verleden.

Maar ik voel mij geenszins een postmodernist. Ik ontken niet de mogelijkheid om de historiciteit van feiten en gebeurtenissen vast te stellen. Ik zeg slechts dat het geheugen van mensen daarop niet in de eerste plaats is ingericht. In mijn werk als deskundige ga ik zelfs een grote stap verder: op grond van wat wij weten over de functionaliteit van het geheugen, kunnen wij niet zelden aangeven in hoeverre herinneringen wel degelijk aanwijzingen geven voor de historische werkelijkheid die de rechter in het proces van de waarheidsvinding wil reconstrueren. Een voorbeeld daarvan is de nog steeds heftig gevoerde discussie over het verschijnsel van de hervonden herinneringen.⁵

Hervonden herinneringen

Het concept van geheugen in dienst van de toekomst is te gebruiken bij een beoordeling van een intrigerend verschijnsel in getuigenverklaringen: hervonden herinneringen. De bewering daarbij is dat personen die menen dat zij slachtoffer zijn geweest van ernstig en meestal herhaald seksueel misbruik, tegelijkertijd verklaren dat zij gedurende vele jaren aan de gebeurtenissen geen enkele herinnering hadden. Ja zelfs dat ze gedurende die jaren op de vraag of ze ooit misbruikt zijn met grote stelligheid in negatieve zin zouden hebben geantwoord. Dan wordt door een externe gebeurte-

⁵Zie bijvoorbeeld: Read, J.D. and D.S. Lindsay (eds) 1997. *Recollections of Trauma. Scientific Evidence and Clinical Practice*. New York: Plenum.

Crombag, H.F.M. en H.L.G.J. Merckelbach, 1996. *Hervonden Herinneringen en andere Misverstanden*. Amsterdam: Contact.

nis -meestal bestaande uit een vorm van psychotherapeutische behandeling- de herinnering teruggeroepen. Niet in één keer, maar langzamerhand, als een film die bij herhaald afdraaien steeds scherper en langer wordt, totdat de gebeurtenissen volledig in het geheugen toegankelijk zijn. Het verschijnsel van hervonden herinneringen is niet dat het beschreven proces van teloorgang en herwinning echt bestaat, maar voorlopig slechts dat sommige mensen *beweren* dit proces te hebben meegemaakt. De discussie over dit verschijnsel concentreert zich op de vraag of de herinneringen afkomstig zijn uit gebeurtenissen die werkelijk hebben plaatsgevonden, of uit een proces van reconstructie, gedreven door een suggestieve vorm van therapie. Het zal u duidelijk zijn dat de neiging bestaat om in het laatste geval te spreken van foutieve herinneringen, en dat ik deze terminologie afwijs. Hervonden herinneringen kunnen uitermate functioneel zijn, krachtig, gedetailleerd, visueel, niet te onderdrukken, en reëel in de zin dat ze grote psychische problemen veroorzaken. Daarmee is nog steeds niets over de bron van de herinneringen gezegd, en juist de vaak zeer lange periode van ontoegankelijkheid maakt het voor de betrokkenen zelf welhaast onmogelijk om iets feitelijks over de bron te weten te komen. Over het algemeen zeggen zulke getuigen dat het om herinneringen gaat aan gebeurtenissen die echt hebben plaats gevonden, zelfs als ze zich zware verwondingen herinneren die op raadselachtige wijze geen littekens hebben nagelaten, of moorden op personen die nooit als vermist zijn opgegeven, of zwangerschappen die medisch gezien nooit konden bestaan, of ontvoeringen door buitenaardse wezens die eerder aan de science fiction literatuur ontleend lijken te zijn. De scheiding tussen historische en andere componenten, die vrijwel zeker in zulke gevallen gemaakt moet worden, als de rechter tenminste zulke verklaringen wil gebruiken bij een reconstructie van de feiten, is aanzienlijk geholpen bij een goed begrip van de functionaliteit van het geheugen.

Er heeft een neiging bestaan om getuigen die hervonden herinneringen produceren te bestempelen als zotten of bedriegers. Maar dat helpt niet bij het waarderen van hun verklaringen, en miskent het feit dat het geheugen er niet eens voor is om het verleden accuraat te representeren, ongeacht wat het Wetboek van Strafvordering daarvan vindt. De kennis van het proces waardoor het geheugen bijdraagt aan gedrag dat is aangepast aan toekomstige problemen, helpt de rechter, die wel degelijk uit is op een reconstructie van de historische werkelijkheid, zulke herinneringen te interpreteren. Zelfs sterker, het gebeurt nogal eens dat het onderzoek van politie en justitie in grote mate bijdraagt aan het verschijnsel van hervonden herinneringen, zodat de rechters die de zaak uiteindelijk moeten beoordelen, slechts in een soort justitiële spiegel kijken. Het is maar beter dat zij dat weten.

De functionele noodzaak om herinneringen aan misbruik te construeren kan zo groot zijn, dat de toch al bescheiden functie van representatie van het verleden niet meer is te herkennen. De therapeut die dat bevordert heeft eveneens vooral een oog voor de toekomst van de cliënt, waarbij het soort waarheidsvinding waarmee de

rechter zich bezighoudt niet aan de orde is. Van belang is vooral te erkennen dat deze toekomstgerichte functie van het geheugen inderdaad sterk genoeg is om herinneringen te construeren die niet op eerdere belevenissen berusten, en die soms zelfs zo absurd zijn dat de herinnerde gebeurtenissen een fysieke onmogelijkheid vormen. Het is van belang dat therapeuten, opsporingsambtenaren, leden van het Openbaar Ministerie, rechters-commissarissen en rechters geholpen worden om zich van deze eigenschap van het geheugen rekenschap te geven, omdat een verkeerde interpretatie van zulke herinneringen tot veel schade voor betrokkenen kan leiden; niet in het laatst voor de aangevers en aangeefsters zelf. In veel gevallen immers worden die gestigmatiseerd, doordat hun verklaringen als onbetrouwbaar of zelfs onwaar worden verworpen.⁶ Het is hoopgevend, maar jammer genoeg wel uniek in de wereld, dat het Openbaar Ministerie, via een in het Staatsblad bekendgestelde aanwijzing, heeft bepaald dat alle gevallen van hervonden herinneringen beoordeeld moeten worden door een groep deskundigen, alvorens tot vervolging kan worden overgegaan. Deze groepen, die inmiddels aan het werk zijn gegaan, bestaan steeds uit drie leden, te weten een deskundige op het gebied van de opsporing, een klinisch psycholoog en een functieleerpsycholoog, gespecialiseerd in het geheugenonderzoek. De overweldigende stroom dubieuze vervolgingen in de Verenigde Staten, waarover onze eredoc-
tor Elizabeth Loftus bij voortduring spreekt, is daardoor in ons land effectief ingedamd. En dat is gelukt, niet door in een soort postmoderne bevlieging alle soorten verhalen als gelijkwaardig te behandelen, maar juist door de functionaliteit van het geheugen in dienst van de toekomst te benadrukken.

In dienst van de toekomst

Dames en Heren,

Na deze enigszins uitvoerige inleiding zal het u duidelijk zijn dat de titel van mijn oratie is: "In dienst van de toekomst". Dat is geen slecht onderwerp voor een universiteit die haar 425e verjaardag viert, maar tegelijkertijd alles op alles zet om zich aan te passen bij de eisen die de toekomst stelt aan het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek. Er heeft een tijd bestaan, wij willen het niet ontkennen, dat de herinnering aan ons verleden op zich zelf al een voldoende argument leek om krediet voor onze toekomst te mogen verwachten. Dat in die herinnering het proces van functionele herschepping af en toe zichtbaar was, behoef ik hier niet te adstrueren. Daaraan was ook niets verkeerd, voorzover het proces van herschepping leidde tot aangepast gedrag. Ik ben ervan overtuigd dat zelfs historici hun werk niet kunnen afsluiten voor de betekenis die het voor de invulling van de toekomst heeft. De nieuw te ver-

⁶ Zie voor aanwijzingen ten behoeve van het onderzoek in zaken waarin sprake is van hervonden herinneringen: Wagenaar, W.A., 2000. Witness Statements Based on 'Recovered Memories': A further examination. In J.F. Nijboer and W.J.J.M. Sprangers (eds), *Harmonisation in Forensic Expertise*, Amsterdam: Thela Thesis,

schijnen geschiedschrijving van onze universiteit door collega Otterspeer, moet stellig in dat licht worden gezien.

Maar meer in den brede moeten wij ons afvragen in hoeverre de academische traditie, van deze universiteit maar ook van alle universiteiten, een functie heeft in onze toekomst, en in hoeverre ook niet. Wat moeten wij behouden, wat moeten wij omvormen, wat moeten wij afwerpen? Welke herinnering inspireert, en welke herinnering hindert? Hoe kunnen wij oud zijn, maar niet verouderd? Hoe kunnen wij nieuw zijn, maar niet groen? Het antwoord is natuurlijk: doordat wij onze gedurfde toekomstplannen steeds opnemen in onze eeuwenoude tradities.

Het mooie van onze universiteit hier in Leiden is, dat wij buitengewoon behendig zijn geworden in het vullen van ons collectieve geheugen. Een traditie is hier in een ommezien gecreëerd, en vernieuwingen van vandaag lijken al gauw te stammen uit ver vervlogen dagen. De traditie dat de diesorator op de kansel stond is door sommigen bij mij aangeprezen als eeuwenoud. Ik tart u echter na te gaan wanneer wij met de huidige cyclus van lustrumvieringen in de Pieterskerk zijn begonnen. Op dezelfde wijze zullen wij weldra spreken over onze eeuwenoude Haagse vestiging, het traditionele bindend studieadvies, de eerbiedwaardige opleiding in Life Sciences and Technology. En, om sommigen onder u te schokken met nog meer functionele Engelstalige terminologie: de herinneringen aan klassieke brede Bachelors Programs, de vermaarde MBA School, en de van ouds vertrouwde European Ivy League staan voor de deur. Ik hoor u denken: “Maar daar herinner ik mij niets van”. Ik kan alleen maar zeggen: als u zich die oude verworvenheden van onze universiteit niet gauw herinnert, maakt uw geheugen een fout. Wij struikelen niet eerst eenmaal over alle nieuwe stenen, want wij herinneren ons die stenen zelfs voor we ze tegenkomen.

Aan het eind van deze rede gekomen rest mij slechts onszelf en u allen geluk te wensen met deze 425e verjaardag van onze universiteit, en om u allerdringendst te vragen uw creatieve herinnering in dienst te stellen van haar stralende toekomst. Ik heb gezegd.